

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pani mgr Dominiki Muńko, zatytułowanej *Innowacyjne metody nauczania a poziom wiedzy religijnej. Badania empiryczne młodzieży licealnej*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Zdzisława Kroplewskiego w Instytucie Nauk Teologicznych Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2022, ss. 211 /mps/.

Zagadnienia metod nauczania i ich relacji do poziomu posiadanej wiedzy religijnej stanowią istotny obszar badawczy wielu dyscyplin naukowych, w tym i teologii, co wiąże się to z faktem, że proces nauczania stanowi skomplikowaną czynność poznawczą, w której zaangażowane są liczne procesy umysłowe, m.in. uczenie się, pamięć, uwaga, motywacja czy rozumienie. Odgrywa to ważną rolę w przekazie treści religijnych (np. w kontekście katechezy), które mocno związane są z postawami religijnymi. Biorąc pod uwagę zakres nauczania religii w naszym kraju i dynamikę zmian światopoglądowych, można bez wątplenia stwierdzić, że praca napisana przez p. mgr Dominikę Muńko w oparciu o nowatorskie analizy empiryczne stanowi nową jakość w obszarze teologicznych refleksji nad procesem nauczania treści religijnych. Recenzowana dysertacja wpisuje się w nurt najnowszych poszukiwań i osiągnięć badań empirycznych nad przekazem wiedzy religijnej.

1. Problem badawczy dysertacji

Głównym celem badawczym dysertacji była określenie poziomu wiedzy religijnej młodzieży (wiek 16–18 lat) uczonej poprzez zastosowanie innowacyjnych metod nauczania takich jak: mapa poznawcza, Łańcuchowa Metoda Zapamiętywania oraz przyśpieszone czytanie. Chodziło o wykazanie, czy proces dydaktyczny przy zastosowaniu w/w metod wpływa na poziom wiedzy religijnej respondentów. Takie podejście badawcze, sformułowane przez Autorkę, uważam za nowatorskie i niezwykle wartościowe, gdyż umożliwia analizę zjawisk nauczania, mogących zachodzić w trakcie procesu dydaktycznego. Ponadto

zaproprowane w pracy ujęcie problemu badawczego umożliwia zbadanie struktury aktywności nauczania, która obejmuje nie tylko elementy *stricte* poznawcze (informacje), lecz także emocjonalne (uczucia i emocje), a także częściowo, behawioralne (potencjalne działania będące konsekwencją wiedzy). Autorka dysertacji w oryginalny sposób dostrzegła i uzasadniła wartość podejścia empirycznego dla sprawdzenia efektywności nauczania treści religijnych, akcentując – obok oddziaływań teologicznych – także znaczenie pedagogiczne i psychologiczne, a także rolę aktywności poznawczej młodego człowieka. Nie mam więc najmniejszych wątpliwości, że Doktorantka zbadła rzeczywisty i jeszcze dotąd niedostatecznie pogłębiony problem naukowy. Zastosowana w pracy metoda quasi-eksperymentu jest bardzo rzadko stosowana w teologii – z tego względu należy się Autorce niezaprzeczalne uznanie za odwagę i włożony trud badawczy.

2. Ocena merytoryczna pracy

Recenzowana rozprawa, obejmująca część teoretyczną i empiryczną, składa się z sześciu rozdziałów uzupełnionych o wstęp, zakończenie, streszczenie, summary, bibliografię, aneksy oraz spis wykresów i tabel. Struktura pracy bazuje na modelu prac empirycznych, w których wyniki badań stanowią weryfikację postawionych wcześniej – w oparciu o analizy teoretyczne i przegląd literatury – pytań i hipotez badawczych. Oceniając strukturę pracy należy stwierdzić, że jest ona optymalna dla podjętego celu badań, gdyż umożliwia dogłębne i obiektywne zbadanie założonych związków na bazie analiz teoretycznych i empirycznej weryfikacji postawionych pytań i hipotez badawczych.

W Rozdziale 1. pracy Autorka scharakteryzowała okres adolescencji w kontekście zmian rozwojowych w sferze biologicznej, społecznej i poznawczej. Najpierw, w interesujący sposób przedstawiono definicję adolescencji, sięgając do treści psychologicznych, a następnie określono główne zmiany zachodzące w sferze biologicznej, społecznej i poznawczej. Dzięki temu uzyskaliśmy dogłębny „obraz rozwojowy” grupy badawczej, na której prowadzono eksplorację empiryczną. Następnie w Rozdziale 2. zaprezentowano rozumienie wiedzy religijnej, wyjaśniając jej znaczenie w kontekście uwarunkowań psychospołecznych. Jest to o tyle ważne, gdyż pojęcie wiedzy jest desygnowane wieloznacznością – istnieje wiele, nieraz konkurencyjnych podejść, które ujmują wiedzę z różnych perspektyw. Omawiając specyfikę wiedzy Autorka dobrze wyjaśniła jej konstytucyjne elementy (ss. 35-36), pokazując, że mogą one dotyczyć różnych płaszczyzn naukowych. Bardzo ważnym aspektem tego rozdziału było określenie pola semantycznego wiedzy religijnej, której zmiany stanowiły jeden z

zasadniczych obszarów badań własnych. Wskazano tutaj, iż wiedza religijna zasadniczo różni się od wiedzy niereligijnej, głównie ze względu na element wiary wyznawanej przez podmiot (tj. człowieka wierzącego). Wiedza religijna, zachowując swój charakter eksplikatywny, jednocześnie posiada charakterystyczną konstrukcję, wypływającą z poruszanych zagadnień o charakterze religijnym, np. Biblia, wypowiedzi Kościoła czy dogmaty religijne (s. 39). Pozwala to zrozumieć myślenie osoby wierzącej oraz umożliwia określenie źródła wiedzy religijnej, tj. sfery wartości, przekonań, praktyk religijnych czy też przynależności do wspólnot i społeczności religijnych. Wartościowe i interesujące były stwierdzenia Autorki o różnicach między poznaniem naturalnym i religijnym (s. 42), co umożliwiło zrozumienie, dlaczego badanie zmian w obrębie wiedzy religijnej może być nieco różne od badań nad zmianami wiedzy niereligijnej. W końcowej części Rozdziału 2. omówiono znaczenie wiedzy religijnej w okresie dorastania i jej znaczenie dla formowania się religijności młodzieży. Wskazano, że wiedza o Bogu stanowi zasadniczy komponent każdego aktu religijnego i podlega dynamicznym zmianom w okresie adolescencji, przekształcając się z myślenia konkretnego w myślenie symboliczne, szczególnie w okresie: wczesna adolescencja – późna adolescencja. Poprzez te zmiany dorastający człowiek jest w stanie formować nowe schematy wiary, kompatybilnej z prawdami religijnymi i polemicznie analizować treści religijne, co staje się szczególnie widoczne w okresie późnej adolescencji. W tym miejscu, oceniając obiektywnie zaprezentowane treści, należy zwrócić uwagę, że okres późnej adolescencji aktualnie większość źródeł psychologicznych lokuje w granicach od 15/17 – 20/21 lat. Podawany przez Autorkę zakres „pomiędzy 18. a 25. rokiem życia” jako okres późnej adolescencji (s. 52) jest nieco przestarzały, gdyż obecnie zdecydowana większość badaczy określa wiek w przedziale 22–25 lat jako część „wyłaniającej się dorosłości” (obejmuje okres życia ok. 20–30 lat).

W Rozdziale 3. ukazano zagadnienia innowacyjności w pedagogice. Autorka precyzyjnie i ciekawie zaprezentowała innowacyjność jako zbiór wewnętrznych oraz nabytych predyspozycji, które odnoszą się do kreowania i urzeczywistniania zmian, prowadzących do podniesienia efektywności w obszarze działania człowieka. Nie ograniczyła się przy tym do prostego wymienienia cech innowacyjności, lecz pokazała jak aktywność innowacyjna może kształtować myślenie i funkcjonowanie młodzieży w kontekście oddziaływania pedagogicznego (ss. 69-71). Rozwinięciem tych treści jest Rozdział 4, w którym omówiono metody innowacyjne w nauczaniu, przede wszystkim notowanie nieliniiowe, mnemotechniki i przyśpieszone czytanie. Ich szczegółowe wyjaśnienie było niezwykle ważne, gdyż w ramach badań własnych zbadano ich wpływ na nabywanie wiedzy

religijnej. Prezentując w/w metody innowacyjne Autorka ukazała ich szersze tło w oparciu o literaturę psychologiczną i pedagogiczną, dzięki czemu czytelnik uzyskał dogłębny wgląd w ich specyfikę i dynamikę zastosowania. Bardzo dobre „naukowe obycie” Autorki widoczne jest przy analizie takich zagadnień jak związki map poznawczych z procesem uczenia się (ss. 88-89) czy roli poziomów przetwarzania w ramach koncepcji Craika i Lockharta w technikach pamięciowych (ss. 98-99).

Generalnie, analizując treści Rozdziałów 1., 2., 3. i 4., stanowiących część teoretyczną dysertacji, należy bezsprzecznie stwierdzić, iż od strony merytorycznej cechują się one dużą dojrzałością i wnikliwością, co widoczne jest w precyzyjnych i konkretnych sformułowaniach i wnioskach. Autorka dysertacji nie pozostała tylko na płaszczyźnie prostego zaprezentowania pojęć, definicji i koncepcji, lecz potrafiła twórczo i konstruktywnie zestawić odmienne perspektywy badawcze z obszarów różnych dyscyplin naukowych, np. teologii, pedagogiki czy psychologii, a także dokonać ich wnikliwej reinterpretacji oraz wyciągnąć interesujące wnioski dla przeprowadzenia badań własnych. Uwidoczniły się w tym obszarze wysokie umiejętności analizy i syntezy dostępnych danych literatury przedmiotu. Nieliczne drobne błędy są raczej wynikiem przeoczeń niż świadomych działań (np. na s. 8 Autorka pisze, że celem badań własnych było: „[...] zbadanie, czy poziom wiedzy religijnej młodzieży po implikacji do procesu dydaktycznego wspomnianych nowoczesnych metod wpływa na poziom wiedzy religijnej” – widać tutaj pewną nieścisłość logiczną, gdyż „poziom wiedzy religijnej” nie może wpływać na „poziom wiedzy religijnej”. Rzeczywistym celem badań własnych było zbadanie, jak zastosowanie nowoczesnych metod nauczania wpływa na poziomy wiedzy religijnej).

Rozdział 5 dysertacji stanowi komponent metodologiczny i przedstawia problem oraz metodę badań własnych. Jak podkreślono we wcześniejszym etapie recenzji, głównym celem badawczym dysertacji było porównanie poziomu wiedzy religijnej przekazywanej za pomocą technik tradycyjnych (podawczych) z technikami innowacyjnymi (przyśpieszone czytanie, mnemotechniki i notowanie nieliniowe). W ramach problemu badawczego Autorka poprawnie sformułowała 6 pytań badawczych i odpowiadających im 6 hipotez badawczych, które dotyczyły różnic w poziomie wiedzy religijnej po zastosowaniu technik innowacyjnych. Powyższe pytania zostały sformułowane poprawnie i umożliwiły dogłębne oraz precyzyjne uchwycenie różnic w obrębie analizowanych zmiennych. Ponadto, wybrany i prawidłowo zastosowany schemat badawczy, tj. quasi-eksperyment, który wymagał sprawnej organizacji i doboru grup, świadczy o wysokim poziomie badawczym Autorki. W dalszej części Rozdziału 5. opisano procedurę badań, techniki badawcze, zastosowane metody statystyczne i

charakterystykę próby badawczej. Treści te cechuje duża staranność oraz przejrzystość, co szczególnie widoczne jest w trafnym opisie grupy oraz szerokim przedstawieniu użytych narzędzi. Ostatecznie grupę badaną stanowiło 413 osób obydwóch płci w wieku 16–18 lat.

Rozdział 6. prezentuje wyniki badań własnych wraz z ich dyskusją. Rozdział ten jest niewątpliwie najcenniejszy i najbardziej twórczy w całej pracy, ze względu na rzetelne analizy i typy wnioskowania statystycznego oraz oryginalne interpretacje wraz z ich podsumowaniem. Jest świadectwem wysoce twórczego wkładu Doktorantki w planowanie i realizację projektu badawczego. Rozdział posiada bardzo klarowny podział i składa się z dwóch podrozdziałów: w pierwszym zaprezentowano wyniki badań w ramach sześciu logicznie ułożonych punktów według wcześniej postawionych pytań i hipotez badawczych. Dzięki temu czytelnik otrzymał usystematyzowaną pod względem merytorycznym prezentację wyników. Informacje te zostały zaprezentowane w 39 tabelach i na 26 wykresach.

Do obliczeń statystycznych Autorka wykorzystwała szeroką gamę testów korelacyjnych i różnicowych. Analizując wyniki powyższych analiz statystycznych należy bez cienia wątpliwości stwierdzić, że zostały one przedstawione poprawnie pod względem metodologicznym. Ta część zasługuje na pochwałę za rzetelność i dojrzałość rezultatów statystycznych, a także spójne ujęcie wyników w ramach poszczególnych badanych wymiarów. Czytając ten rozdział ma się ewidentne przekonanie, że napisała je osoba dysponująca dobrym warszatem metodologicznym. Szczególnie wartościowe są analizy dotyczące różnic w zakresie poziomu wiedzy religijnej dla metod innowacyjnych: czytania przyspieszonego (ss. 135-140), Łańcuchowej Metody Zapamiętywania (ss. 141-148) i notowania nieliniowego (ss. 149-154), a także wskazania najbardziej efektywnej metody innowacyjnej (ss. 154-158). Przeprowadzone badanie quasi-eksperymentalne wyraźnie wykazało, że innowacyjne metody nauczania doskonale nadają się do przekazu wiedzy religijnej, pomimo jej specyficznego charakteru i uwarunkowań, wynikających ze związku z wymiarem transcendentnym. Dzięki temu uzyskaliśmy wartościowe i interesujące zależności między poziomem wiedzy religijnej a zastosowaniem innowacyjnych metod uczenia u młodzieży.

W redakcji obszernego dzieła (dysertacja liczy 211 stron) nie udało się jednak uniknąć drobnych błędów. Są one jednak nieliczne i stanowią raczej wynik pomyłek językowych czy typograficznych niż braku wiedzy. Na przykład, na s. 170 w rozdziale prezentującym wyniki Autorka pisze: „Tym samym ogólny problem badawczy czy problemy szczegółowe jednoznacznie wskazują na istnienie różnicy w poziomie wiedzy religijnej młodzieży licealnej”. W kontekście wcześniejszych zdań traktujących o uzyskanych wynikach

należałoby raczej napisać, że to konkretne wyniki, a nie problem badawczy, wskazują na istnienie różnicy w poziomie wiedzy religijnej młodzieży licealnej – problem badawczy to opis tematu badań, celu i pytań, na które badacz chce znaleźć odpowiedzi, realizując badania. Ponadto, przyjmuje się tradycyjnie, że wartości p podawane są do 3 cyfr po przecinku (kropce) (s. 159).

Bardzo wartościowy jest także drugi podrozdział, tj. 6.2. zawierający podsumowanie i analizę wyników badań własnych, w którym Doktorantka powiązała dotychczasowe dane literatury przedmiotu z uzyskanymi wynikami. Dzięki temu uzyskaliśmy możliwość skonfrontowania wyników własnych badań z wcześniejszymi danymi z innych badań, co dało nam *deeper insight* w zależności między zastosowaniem innowacyjnych metod nauczania a poziomem wiedzy religijnej młodzieży. Interesujące i oryginalne konkluzje Autorki wskazują na dojrzałość myślenia i umiejętność wnioskowania oraz syntezy danych. Zauważalne jest to szczególnie w tych miejscach, w których Autorka wskazuje na psychopedagogiczne uwarunkowania nabywania informacji o charakterze religijnym (s. 174) czy też podczas interpretacji modeli pedagogicznych, w obrębie których podkreśla możliwości rozwoju i integracji poznawczych struktur osobowościowych w kontekście wiedzy religijnej (ss. 176-177). Czytając w/w treści ma się nieodparte wrażenie, że Doktorantka doskonale orientuje się w badanym temacie, posiada gruntowną wiedzę przedmiotu oraz potrafi krytycznie i twórczo interpretować uzyskane wyniki w kontekście wcześniejszych badań. Zaprezentowane wnioski z badań nie są zwykłym raportowaniem wcześniejszych wyników, lecz konstruktywnymi refleksjami poznawczymi, rzucającymi nowe światło na problematykę nabywania wiedzy religijnej.

Ważną intelektualną „wartością dodaną” recenzowanej dysertacji jest jej wymiar praktyczny. Przeprowadzone badania dostarczają niezwykle bogatego materiału dla wypracowania nowych modeli pracy dydaktycznej z młodzieżą w zakresie nauczania treści religijnych. Jest to niezwykle istotne w obecnej dobie zwiększającego się indyferentyzmu religijnego, spadku motywacji młodych ludzi do przyswajania informacji religijnych, a także ogólnego kryzysu systemu edukacji podkreślanego przez wielu komentatorów życia społecznego w naszym kraju. Bazując na uzyskanych wynikach i sformułowanych wnioskach można w dysertacji bez trudu dostrzec wiele wartościowych i innowacyjnych implikacji dla budowania atrakcyjnych i efektywnych modeli nauczania w szkołach średnich. Z pewnością mogą być one cennym źródłem wiedzy i praktyczną pomocą dydaktyczną dla katechetów, a także pośrednio dla liderów grup religijnych.

3. Ocena formalna rozprawy

Od strony formalnej praca jest napisana stylistycznie pięknym i poprawnym językiem – sposób formułowania myśli i spostrzeżeń jest na bardzo wysokim poziomie. Konstruktywny styl pisania uwidacznia się w spójnym formułowaniu myśli, poprawnym dobieraniu właściwych terminów i pojęć oraz prezentacji wniosków. Komunikatywny i jednocześnie naukowy język zasługuje na podkreślenie i stanowi duży atut całej pracy. Uwidacznia się on szczególnie w spójnym i konstruktywnym formułowaniu myśli w obszarze nauczania wiedzy religijnej i jej uwarunkowań pedagogicznych, doborze właściwych pojęć i fraz językowych, oraz umiejętnym wyciąganiu konkluzji w trakcie wnioskowania statystycznego. Wymienione elementy formalne sprawiają, że nawet skomplikowane treści stają się zrozumiałe dla czytelnika.

Od strony edycyjnej, dysertacja spełnia wszelkie standardy związane z pisaniem pracy doktorskiej. Dobór literatury i jej zastosowanie, a także wykonanie przypisów, wykresów i tabel, oraz aneksu zasługuje na bardzo pozytywną ocenę. W części empirycznej Autorka, nawiązując do uzyskanych wyników, wykazała się umiejętnością dokonywania analiz ilościowych oraz formułowania prawidłowych konkluzji. Wyniki testów statystycznych przedstawione zostały w tabelach i na wykresach w jednolity, bardzo czytelny i przejrzysty sposób. Podkreślić należy także obszerną literaturę przedmiotu, która została poprawnie dobrana i wykorzystana w pracy. Drobną uwagą: w wydaniu książkowym pracy, do czego gorąco zachęcam ze względu na jej wysoką wartość poznawczą, warto ujednoczyć w Bibliografii zapisy tytułów dzieł anglojęzycznych pod względem pisowni poszczególnych słów, tj. albo wyrazy w tytułach pisać z dużej litery albo z małej – w obecnym wydaniu są pisane różnie, zob. s. 189, 191. Na szczególne pozytywne zauważenie zasługuje sprawne posługiwanie się źródłami należącymi do odmiennych dyscyplin naukowych, np. teologii, psychologii, pedagogiki – Autorka umiejętnie wykorzystuje treści nie wpadając w pułapkę synkretyzmu metodologicznego czy też nadinterpretacji wyników wcześniejszych badań.

4. Ocena końcowa

Podsumowując ocenę dysertacji doktorskiej p. mgr Dominiki Muńko, należy stwierdzić, że jest ona opracowaniem oryginalnym, znacząco poszerzającym wiedzę na temat innowacyjnych metod nauczania w obszarze wiedzy religijnej. Na szczególne podkreślenie zasługują przeprowadzone badania empiryczne, których wyniki w istotnym stopniu poszerzyły dotychczasową wiedzę przedmiotu. Doktorantka bardzo dobrze opanowała zasady

metod naukowych stosowanych w teologii, właściwie umie analizować literaturę przedmiotu, prowadzić badania naukowe i wnikliwie dokonywać interpretacji uzyskanych danych. Wszelkie warunki stawiane pracom doktorskim zostały spełnione w sposób poprawny merytorycznie i metodologicznie.

Przedstawiona dysertacja wnosi znaczący wkład w badania nie tylko z zakresu teologii, ale i także pedagogiki i psychologii, szczególnie w zakresie przekazu treści religijnych w katechezie. Posiada doniosłą wartość praktyczną do wykorzystania przez nauczycieli oraz osoby zajmujące się formacją religijną, np. w małych grupach religijnych czy kursach formacyjnych. Zachęcam zatem gorąco do opublikowania dysertacji, albo w formie artykułów naukowych, albo zwartej publikacji. Omawiana dysertacja, zarówno pod względem merytorycznym, jak i formalnym, ukazuje Autorkę jako osobę dobrze przygotowaną do pracy naukowej i dogłębnie znającą problematykę przedmiotu.

Na podstawie recenzji przedstawionej dysertacji p. mgr Dominiki Muńko – po jej ocenie metodologicznej, merytorycznej i formalnej – pragnę stwierdzić, że rozprawa doktorska spełnia wymagania, jakie przed rozprawami doktorskimi stawia prawo o tytułach i stopniach naukowych. Postuluję zatem o dopuszczenie p. mgr Dominiki Muńko do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. dr hab. Dariusz Krok, prof. UO
Uniwersytet Opolski